

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК БІЛІКТЕРІ МЕН DAҒДЫЛАРЫ

Куспекова Ж.Б., Алшинбаева С.Ж.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды

Т.М. Дридзе айтуынша, қарым-қатынас дағдылары ол тұлғаның дәрежесін көрсететін коммуникациялық процестерге бағдарлануы оның интенционалдық түсінігінің адекваттылығы сипаттамалар болып табылады.

Көптеген жылдар бойы педагогтар, психологтар, сондай-ақ балалар психиатрлары маңызды медициналық-әлеуметтік проблема дамымауымен байланысты психикалық дамуы тежелген балалардың коммуникативті дағдыларын зерттеуде. Қоғам психикалық дамуы тежелген балалардағы қарым-қатынас кедергісін жеңу психикалық дамуды отбасы деңгейінде қолдау керек. Өз баласының даму ерекшеліктерін білу және оларды ескеру - ата-ананың міндеті. Қоғамның міндеті – даму бұзылыстары бар балаларға төзімділік таныту; инклюзивті білім беруге дайын болу, білім беру ұйымдары қамтамасыз етуі тиіс және де психикалық дамуы тежелген балалардың коммуникативті дағдыларын дамыту [1].

Бала өмірдің алғашқы минуттарынан бастап басқалармен байланысқа түседі, уақыт өте келе, бұл қатынастар күрделене түседі. Басқа адамдармен өзара әрекеттесудің негізгі дағдылары арқылы бала мектепке дейінгі балалық кезеңде (3 жастан 7 жасқа дейін), кейіннен өздері туралы, олардың мүмкіндіктері туралы идеялар қалыптастыра бастайды. Адамдар арасындағы қарым-қатынасты дамытудың негізі - олардың арасындағы өзара түсіністік, қарым-қатынас болып табылады.

Тақырыптың өзектілігі психикалық дамуы тежелген балалардың коммуникативті дағдылары жас нормасынан төмен, және балалардағы қарым-қатынас кедергісі көп байқалады. Бұл проблема дамуында ауытқуы бар балаларды әлеуметтендіру мәселесін қиындататыны сөзсіз. Соңғы екі онжылдықта түзету педагогикасы мен психологиясының теоретиктері мен практиктерінің дамуында ауытқуы бар балаларды әлеуметтендіру процессіне көбірек көңіл бөлінуде. Бұл қоғамның жеке тұлғаның әлеуметтену деңгейіне қойылатын талаптарының сапалық күрделенуіне жауап. Қазіргі адам «іс-әрекет диалогы» қатысушысы ретінде қарастырылады, ал әлеуметтену курсының өзі субъектаралық процесс ретінде қарастырылады, оның жетістігі жеке тұлға үшін коммуникативті құзыреттілік деңгейін дер кезінде меңгермейінше мүмкін емес.

Бірауыздан осы тұжырымдаманы зерттейтін авторлар (Г.А. Андреева, А.А. Бодалаева, В.А. Горянина, Ю.Н. Емельянов, Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская), коммуникативті құзыретті жеке өзара әрекеттесу жағдайларының белгілі бір диапазонында тиімді коммуникацияны құру үшін қажетті ішкі ресурстар жүйесі ретінде анықтауда [2].

Коммуникативтік құзыреттілік негіздері балалық шақта қалыптасады. Уақытылы қалыптасқан ол қарым-қатынас жағдайындағы серіктестердің коммуникативті мәртебесінде қоғамда барабар бағдарлануға кепілдік береді және жеке тұлғаны әлеуметтендірудің маңызды шарты болып табылады [3].

Психикалық дамуы тежелген балалар үнемі зардап шегеді, қоршаған ортаға бейімделудегі қиындықтар, бұл олардың эмоционалды жағдайын бұзады.

Бастауыш сынып балалардың коммуникативтік дағдыларын сәтті түзету үшін мектеп жасына дейін арнайы жағдайлар жасалуы керек, олар түзету кезінде балаларды ұйымдастыруға, балалардың қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Эмпатия және өзара көмек, ең бастысы балаларды қарым-қатынасқа түсуге үйрету.

Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушылардың коммуникативтік дағдыларын түзету үшін түзету және дамыту бағдарламасы басты шарттардың бірі болып табылады.

Әсер етудің негізгі факторы - уақтылы ұйымдастыру әлеуметтік бейімделуді анықтайтын түзету әсері және оңалту. Бүкіл топтың балаларына ұйымның кеңістіктік ортасы қарым-қатынас пен бірлескен қызмет үшін мүмкіндік беруі керек. Балаларға оңай болатын

бірлескен қызықты іс-шаралар, жасалған жағдайлар балаларды қамтамасыз етуі керек, бір-бірімен байланыс орнатыңыз және болып жатқан жағдайға қызығушылықты жоғалтпаңыз.

Танымдық даму үшін қолайлы жағдайлар жасау сфералары, эмоционалды-сауық және мотор сфералары, сондай-ақ даму үшін әр баланың жеке басының жағымды қасиеттері және оны сауықтыру осының бәрі түзету және дамыту бағдарламасын қамтиды.

Түзету-дамыту бағдарламасын құрастыруда келесі белгілі ғалымдардың еңбектері пайдаланылды: Е. О. Смирнов, В. М. Холмогоров «Мектеп жасына дейінгі балалардың тұлғааралық қарым-қатынасы», «Диагностика, проблемалар, түзету»; К. Фопель «Балаларды ынтымақтастыққа қалай үйрету керек? Психологиялық ойындар мен жаттығулар», Л. А. Дубина «Коммуникативті мектеп жасына дейінгі балалардың құзыреттілігі: ойындар мен жаттығулар жинағы».

Мамандардың пікірінше, оқу қиындықтары бар мектеп жасындағы балалар контингентінің көп бөлігі «психикалық дамуы тежелген балалар» деп анықталған топ болып табылады [4].

Отандық психологтар мен мұғалімдер "Психикалық дамуының тежелуі" (ЗПР) ұғымы баланың психикалық белсенділігінің дамуындағы артта қалушылықты сипаттайтынын атап өтті [5].

Г.Е. Сухарева, Т. А. Власова, М. С. Певзнер, В. И. Любовский, К. С. Лебединская жүргізген кіші мектеп оқушылары арасындағы зерттеулер үлгерімі төмен бастауыш сынып оқушылары арасында оқудағы қиындықтар психикалық даму қарқынының кешеуілдеуімен байланысты болатын ерекше санатты бөліп көрсетуге мүмкіндік берді.

Ғалымдардың пікірінше, балалардың психикалық дамуының айқын тежелуінің себептері көп жағдайда туа біткен немесе стресстік психо-травматикалық факторлардың әсерінен пайда болатын минималды органикалық зақымданулар немесе орталық жүйке жүйесінің функционалды жеткіліксіздігі болып табылады. Қазір арнайы психология психикалық дамуы тежелген балалардағы танымдық процесстердің жағдайы мен динамикасы туралы жан-жақты ақпаратқа ие. Қазіргі уақытта осы топқа жататын мектеп жасына дейінгі және кіші мектеп оқушыларымен түзету-педагогикалық жұмысты ұйымдастыру, мазмұны мен әдістемесі мәселелеріне арналған зерттеулер жүргізілді. Осы зерттеулердің нәтижесінде қазіргі кездегі осы балалардың жағдайына сәйкес арнайы ұйымдастырылған педагогикалық жағдайдағы жұмыс тәжірибесі психикалық дамудың кідірісін белгілі бір өтеу мүмкіндігін көрсетті. Сонымен бірге, клиникалық және психологиялық-педагогикалық зерттеулер мұндай балалардың әлеуметтік қатынастар жүйесінің қалыптасу қарқыны, олар туралы идеялар мен білімдердің баяулағанын көрсетеді, онсыз бұл балалардың әлеуметтену процесі мүмкін емес [6].

Сонымен, психологиялық-педагогикалық зерттеулерде бастауыш мектеп жастағы балалар қарым-қатынастың қажетті дамуына қол жеткізе алмайтындығы анықталды: олар тұлғааралық қатынастар саласында білім мен дағдыларға ие емес, қажетті қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырмайды, эмоционалды және коммуникативті саланың ерікті реттелуі бұзылады. Жарияланған психологиялық-педагогикалық зерттеулердің нәтижелері балалардың осы санатындағы коммуникативті іс-әрекет өздігінен, мақсатты оқытусыз, қалыпты дамып келе жатқан құрдастарының коммуникативті дағдылары мен дағдыларынан едәуір артта қалатындығын көрсетеді. Сондықтан, психикалық дамуы тежелген балаларда әлеуметтік-коммуникативтік дағдыларды дамыту үшін бастауыш мектептен бастап арнайы психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау қажет. Психикалық дамуы тежелген балалар ересек адамның беделіне көбірек көңіл бөледі, ол баланың жеке ерекшеліктеріне әрдайым мұқият бола бермейді, балаға дамып келе жатқан тұлға ретінде қарамайды. Ата-аналар кейде балалардың іс-әрекеттерін дұрыс бағаламайды, бұл олардың мінез-құлқының моральдық бұзылуына әкеледі: мақұлдау көбінесе бірдей; айыптау баланың жеке ерекшеліктерін айыптайды, қауіптер мен жазалармен бірге жүреді. Тұрақты талаптардың болмауы баланың жеке тұлғалық қасиеттерінің көрінісі кезінде өзін-өзі бақылауды әлсіретеді, оның іс-әрекетінің басқаларға әсерін болжауға мүмкіндік бермейді, тартымдылықтың әсерін

төмендетеді. Ата-аналармен өзара әрекеттесудің теріс тәжірибесі балалардың үнемі теріс эмоционалды тәжірибелеріне әкеледі, олардың әлеуметтік дағдыларды игеру процесін бұзады. Байланыс дағдыларының жетілмегендігіне танымдық саланың ерекшеліктері мен сөйлеуді дамыту айтарлықтай әсер етеді. Әдетте, осы параметрлер бойынша психикалық дамуы тежелген балалар бар бастауыш мектеп жасындағы балалар өздерінің нормативтік дамып келе жатқан құрдастарынан айтарлықтай ерекшеленеді. Дыбысты айтудың жетілмегендігі әлеуметтік-коммуникациялық дағдыларды қалыптастыруға теріс әсер етеді. Психикалық дамуы тежелген балалар дұрыс айтылмаған сөздерді естиді, ұяла бастайды, сондықтан басқа балалармен қарым-қатынас процесі дамымайды. Сонымен қатар, бұл балалар біршама ыңғайсыз және ойындарда белгілі бір әрекеттерді орындай алмайды, сондықтан олар команданы бұзбауы үшін оларды бірге өткізбеуге тырысады.

Осылайша, психикалық дамуы тежелген балалар мектеп оқушыларының қарым-қатынас дағдыларын дамытуда бірнеше проблемалар бар:

1. Жақын адамдармен, әсіресе ата-аналармен бірге психикалық дамуы тежелген балалардың психикалық даму ерекшеліктерін білмеу және ескермеу. Ата-аналардың балаларына олардың ерекшеліктерін ескермейтін талаптар қоюы. Пайдалану қисынсыз стильдер тәрбиелеу.

2. Психикалық дамуы тежелген оқушылардың жеке ерекшеліктері мен сөйлеу дамуы оларға оң байланыс процесін құруға мүмкіндік бермейді.

3. Қоғамның инклюзивті білім беруге дайын еместігі, бізге ұқсамайтын басқа адамдарға деген төзімсіздік және эмпатизм. Ал балалар біздің ойларымыз бен сезімдерімізді өте оңай сіңіреді, содан кейін оны балалар ортасына ауыстырады.

4. Білім беру ұйымдарында коммуникация процесін ұйымдастыруға қаражат пен мүмкіндіктердің болмауы, соның салдарынан коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру және дамыту процесі тиісті деңгейде жүзеге асырылмайды.

Сонымен, мектеп жасына дейінгі баланың ересектермен қарым-қатынасы мектепке дейінгі мекемемен шектелмейді, ол алдымен отбасында басталады және қалыптасады. Бұл баланың моральдық сезімдері мен әлеуметтік мінез-құлық.

Бастауыш мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген бар балалардың көпшілігінде қарым-қатынас дағдыларының төмен деңгейі анықталды. Бұл олардың басқа біреудің хабарына назар аудармауымен сипатталады, хабардың мағынасы олардан қашып кетеді, олар өз ойларын тек жетекші сұрақтардың көмегімен білдіре алады, мәлімдемелерді анық тұжырымдай алмайды; алдағы хабарлама жоспарланбайды, мәлімдемелер ситуациялық-импровизациялық сипатта болады. Серіктеспен өзара әрекеттесу кезінде мұндай балалар назар аудармайды немесе бірлесіп жұмыс істеуден бас тартады; жиі жыпылықтайтын, ересек адамның көмегімен шығатын құрдастарымен қақтығыстардан балалар басқа біреудің эмоцияларын дұрыс бағаламайды, қарым-қатынас бастамасы оларға тән емес [7].

Әдебиеттерді және жоғарыда аталған бағдарламаларды зерттегеннен кейін келесі әдістер таңдалды: Е.О. Смирнова мен В. М. Холмогорова әзірлеген «Мектеп жасына дейінгі балалардың тұлғааралық қарым-қатынастағы коммуникативтік дағдыларының көріністерін бақылау» әдістемесі. Бұл әдісті бастауыш мектеп оқушыларына пайдалануға болады, өйткені табиғи жағдайдағы балалар қарым-қатынасының нұсқаулығы болып табылады және құрдастарымен өзара әрекеттесу кезінде әр баланың психологиялық ерекшеліктері мен жағдайы туралы түсінік беруге мүмкіндік береді. Г.А. Урунтаева әзірлеген «Рукавички» әдісі жұпта сурет салуды қамтиды және бірлескен іс-әрекетте көрінетін мектепке дейінгі жастағы және бастауыш мектеп оқушылар арасында қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Тапсырманы орындау үшін балалар алдымен не сурет салатындарын талқылап, келісуі керек, содан кейін олар жұмысқа кірісе алады. Бірлескен іс-әрекет процесінде балалардың өз серіктесін келісу, есту, тыңдау және түсіну, бірге жоспарлау және бірге орындау, осы қызметті келісілген түрде орындау, бір-бірінің іс-әрекеттерін өзара бақылау, өз ойларын дұрыс білдіру қабілеті анықталады. [8] Көп жағдайларда, психикалық дамуы тежелген балалардың ойын барысында жабық екендігі, бір-

бірімен нашар қарым-қатынас жасайтындығы, эмоциялар, агрессивтілік және өзін-өзі бағалаудың төмендігі байқалды. Сондықтан білім беру мекемелерінде психикалық дамуы тежелген балалар үшін қолайлы орта мен арнайы жағдайлар жасалуы өте маңызды, онда ол өзін жайлы сезінеді және сонымен бірге оның қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру өте қарқынды болады. Психикалық дамуы тежелген бар балаларға арналған жалпы білім беру стандартын сәтті жүзеге асыру және олардың білім беру процесінде сәтті әлеуметтенуі үшін инклюзивті білім беру кеңістігін қалыптастыруда қажет, бұл балалардың психикалық дамуының тежелуі мен әдеттегі дамып келе жатқан құрдастарымен қарым-қатынасының кең мүмкіндіктерін жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Дель С. В. Формирование коммуникативной компетентности у младших школьников с заиканием в процессе комплексной коррекции: дис....канд. пед. Наук. Екатеринбург, 2005. 197 стр.
2. Горянина В. А. Психология общения. М . Академия, 2004, 416стр.
3. Жуков Ю. М., Петровская Л. А. Диагностика и развитие компетентности в общении. 1990. 104 стр. [3]
4. Мунирова Л. Р. Формирование у младших школьников коммуникативных умений в процессе дидактической игры: дис.... канд. Пед. Наук. - 1993, 205 стр.
5. Проняева С. В. Формирование коммуникативных умений у детей дошкольного возраста: дис....канд. пед. Наук.- Екатеринбург, 1999. 231стр.
6. Бойков Д.И. Речевая коммуникация учащихся вспомогательных школ интернатов: диссертация канд. психолог. наук / Д.И. Бойков // Дефектология – М.: Наука, 1994.
7. ФГОС: Выявление особых общеобразовательных потребностей у школьников с ограниченными возможностями здоровья на уровне основного общего образования / Под ред. Е.Л. Черкасовой, Е.Н. Моргачевой. – М.: Национальный книжный центр, 2016.
8. Кузнецова Е.В. Особенности развития коммуникативных навыков у детей 5-6 лет с задержкой психического развития. / Е. В. Кузнецова, О. П. Заболотский. // Молодой ученый. — 2021. — № 21 (363). — Б.393-395. - URL: <https://moluch.ru/archive/363/81143/> (қаралған күні: 26.01.2022).

СОВМЕСТНОЕ ТВОРЧЕСТВО МУЗЫКАЛЬНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ И РОДИТЕЛЕЙ В МУЗЫКАЛЬНОМ ВОСПИТАНИИ ДОШКОЛЬНИКОВ

Лысенко И.Н.

КГУ «Специальный детский сад «Бөбек» отдела образования Абайского района управления образования Карагандинской области, г. Абай

«Могучая духовная сила воспитания заложена в том, что дети учатся смотреть на мир глазами родителей. Только в совместной деятельности родители лучше узнают своих детей, становятся ближе»

В.А. Сухомлинский

Взаимодействие музыкального руководителя и семьи актуально на современном этапе развития образования. Родители являются непосредственными участниками воспитательно - образовательного процесса детского сада. Семья всегда была и остается жизненно необходимой, эмоциональной средой для сохранения и передачи ребенку социальных и культурных ценностей.

Взаимодействие педагогов и родителей подразумевает равенство позиций партнеров, уважительное отношение друг к другу с учетом их личных возможностей и способностей. Инициатором выстраивания сотрудничества являются педагоги, поскольку они профессионально подготовлены к образовательной работе.